

הכנסת
מרכז המחקר והמידע

ביוזמת סיעת גיל בכנסת

אלימות כלפי זקנים והתעללות בהם

לציון יום המודעות הבין-לאומי למניעת התעללות בזקנים

הכנה: דפנה סידס-כהן, שמוליק חזקיה

זקן הוא מי שמלאו לו 65 שנה

- ▶ 702,000 זקנים חיו בישראל בסוף 2006 (כ-10% מכלל האוכלוסייה).
- ▶ 654,400 מהם יהודים ואחרים ו-47,600 מהם ערבים.¹
- ▶ 57.2% מהם נשים ו-42.8% מהם גברים.
- ▶ האזורים שבהם שיעור הזקנים היה הגדול ביותר בסוף שנת 2006 היו מחוזות תל-אביב, המרכז וחיפה.
- ▶ בת-ים היא העיר ה"זקנה" ביותר בישראל - 19.1% מכלל האוכלוסייה בעיר. אחריה גבעתיים (18.3%) וקריית-ים (18.2%).

אלימות כלפי זקנים

אירוע חד-פעמי הנעשה בידי אדם זר (פורץ, עבריון או שודד). ההתמודדות עמו היא בתחום הטיפול של משטרת ישראל.

התעללות בזקנים, הזנחה או התעמרות

התנהגות הרסנית כלפי זקן, המתרחשת בסביבה שבה יש יחסי אמון בינו ובין הקרובים אליו. התנהגות זו עקבית ופוגעת בזקן מבחינה פיזית, פסיכולוגית, חברתית או כלכלית. במקרים אלו המתעלל או המזניח הוא אדם המוכר לזקן - בן משפחה, שכן או מטפל.

תלונות על התעללות בזקנים ועל אלימות כלפי זקנים

▶ **התעללות והזנחה**

▶ **ברוב מקרי ההתעללות היתה התעללות פיזית בזקן ו/או הזנחה שלו.**

על-פי סקר שנעשה בשנת 2004, שיעורי הדיווח על התעללות והזנחה באוכלוסיית הזקנים היהודים דומים לשיעורי הדיווח באוכלוסייה הלא יהודית (35.2% ו-34% בהתאמה).²

1 על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, האוכלוסייה הערבית בישראל צעירה יחסית משתי סיבות עיקריות: תוחלת חיים קצרה יותר ושיעור פרייון גבוה יותר, יחסית ליתר האוכלוסייה בישראל.

2 על-פי סקר הזנחה, שנעשה בסוף 2004 במסגרת סקר משותף של אוניברסיטת חיפה ו"אשל-ג'וניט" על התעללות בזקנים והזנחה שלהם בישראל. זהו הסקר המקיף האחרון שנעשה בישראל. בסקר השתתפו 1,045 איש בני 65 ומעלה.

התעללות

אחד מכל חמישה זקנים בישראל (18.4%) עובר התעללות מסוג כלשהו (לא כולל הזנחה).

על-פי סקרים שנעשו בנושא, רוב מקרי ההתעללות (אלימות פיזית ומינית) הם כלפי נשים זקנות. למרות זאת, נמצא כי שיעור הדיווח למערכות המטפלות של נשים ושל גברים זהה. נמצא כי **נשים ערביות** הן קבוצת האוכלוסייה הפגיעה ביותר בין כל הקבוצות באוכלוסיית הזקנים.

לטענת הגורמים המקצועיים, הם **אינם מצליחים לאתר את רוב מקרי ההתעללות**. ככל שהמערכת המטפלת הוכשרה טוב יותר בנושא והיא מקפידה לתעד את המקרים ומגדילה את כוח-האדם המטפל - **כך גדל מספר המקרים הנחשפים**.

אחד מכל ארבעה זקנים בישראל דיווח על הזנחה כלשהי (25.6%), כך עולה מסקר הזנחה,³ שנערך בסוף 2004 בקרב 1,045 זקנים.

שיעור ההזנחה בישראל גבוה במיוחד בהשוואה לכל מקום אחר שבו נערך סקר בנושא.⁴

בסקר נמצא כי **6.5% מהזקנים הוזנחו בתחום התזונה; 3.4% מהם הוזנחו בתחום הרחצה וההלבשה לפחות פעם או פעמיים בשבוע; 4% מהם הוזנחו בכל הקשור לעזרה רפואית** (ליווי לרופא, אספקת תרופות וטיפולים רפואיים).

זקן שהוא קורבן הזנחה נחשף לסוגים אחרים של התעללות⁵ יותר מזקנים שלא סבלו מהזנחה.

15.2% מהזקנים שסבלו מהזנחה לא פנו לעזרה בטענה שמדובר ב"עניין משפחתי פרטי"; 11.3% מהם בשל "אהבת הפוגע".

בשנת 2007 עלה שיעור מקרי האלימות כלפי זקנים בכ-30% לעומת שנים קודמות.

משנת 2002 ועד 2007 נפתחו בכל שנה כ-2,000 תיקים בגין עבירות של אלימות גופנית כלפי זקנים.

מרבית מקרי האלימות מתרחשים בימי ראשון, ובימים שבין ה-28 בחודש מסוים ובין ה-2-4 בחודש שאחריו - ימי קבלת קצבת הביטוח הלאומי.

בישראל הדיווח העצמי על חשיפה לוונדליזם ולפשע בשכונת המגורים בקרב בני 65 ומעלה הוא **הגבוה ביותר (32%) בין 15 מדינות אירופיות שנסקרו**.⁶ אחרי ישראל - צרפת (22.4%) ואיטליה (16.6%).

זקנים עולים חדשים מחבר המדינות חשופים לוונדליזם ולפשע יותר מזקנים יהודים ותיקים ומזקנים ערבים - 41.7%, 32.5% ו-31.3% בהתאמה.

מתוך 9.6% ישראלים שדיווחו כי נפלו קורבן לפשע (שוד, הונאה), **14.9% הם בני 65 ומעלה**.

נמצא כי זקנים בכל רמות ההכנסה מדווחים באופן דומה על אלימות או על התעללות וכן על פשע.

פריצה לרכב ולדירה הם הפשעים השכיחים ביותר כלפי בני 65 ומעלה (9% ו-6% בהתאמה).

אלימות

שוד עשוי להתרחש לא רק בקרבת מכשיר אוטומטי למשיכת כסף ובנק, אלא גם בבתי עלמין ובבית הזקן באמצעות התחזות

מיהם הפוגעים

הפוגעים יכולים להיות **זרים** (שודד, עברייני, אנס) ויכולים להיות **קרובים לזקן** (קרוב משפחה, שכן או מטפל). יש אף מקרים של **אלימות זקנים כלפי זקנים**.

רוב הפוגעים הם קרובי משפחה.

מאפייניהם של חשודים באלימות עבריינית כלפי זקנים: גברים בני 30-35, בעלי עבר פלילי, מכורים לסמים או אלכוהוליסטים, עברייני רכוש **הזקוקים לכסף מזומן**.

3 שם.

4 עורכי הסקר מסייגים את הממצא ומבהירים שייתכן שהוא נובע משימוש בכלים שונים במדינות שונות.

5 התעללות מילולית, הגבלת חופש, ניצול כלכלי, אלימות פיזית ואלימות מינית.

6 מתוך "ממצאים ראשוניים על מצב האלימות כלפי האוכלוסייה המבוגרת", 15 בינואר 2008, סקר מרכז ידע לחקר הזדקנות האוכלוסייה בישראל של האוניברסיטה

העברית, בחסות "ישראל SHARE". סקר הבריאות, ההזדקנות והפרישה באירופה נערך בשנת 2006 בקרב בני 50 ומעלה כ-15 מדינות באירופה. בישראל רואיינו לסקר כ-2,500 איש.

פילוח תלונות של זקנים למשטרת ישראל על עבירות נגדם

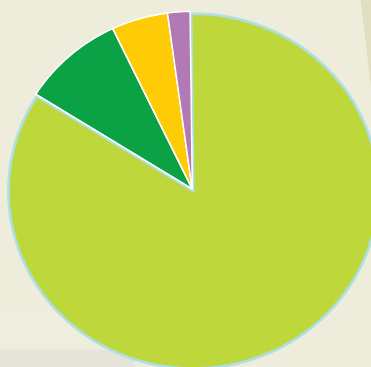
בכל שנה מגיעות למשטרת ישראל כ-28,000 תלונות של זקנים על עבירות נגדם. עברות אלו כוללות גניבת רכב והתפרצות לדירה. כלומר, כולל עברות רבות שבוצעו כנגד זקנים מבלי שהעבריין ידע שמדובר בזקן.

זקנים ותיקים בארץ מגישים כ-84% מהתלונות. עולים חדשים מחבר המדינות מגישים כ-9% מהתלונות, אף שחלקם באוכלוסיית הזקנים הוא כ-25%.

זקנים ערבים מגישים כ-5% מהתלונות.

שיעור הזקנים המגישים תלונות גבוה יותר במחוזות תל-אביב, המרכז והצפון.

בני 70-74 מדווחים על פגיעה גופנית בהם יותר מבני קבוצות גיל אחרות.

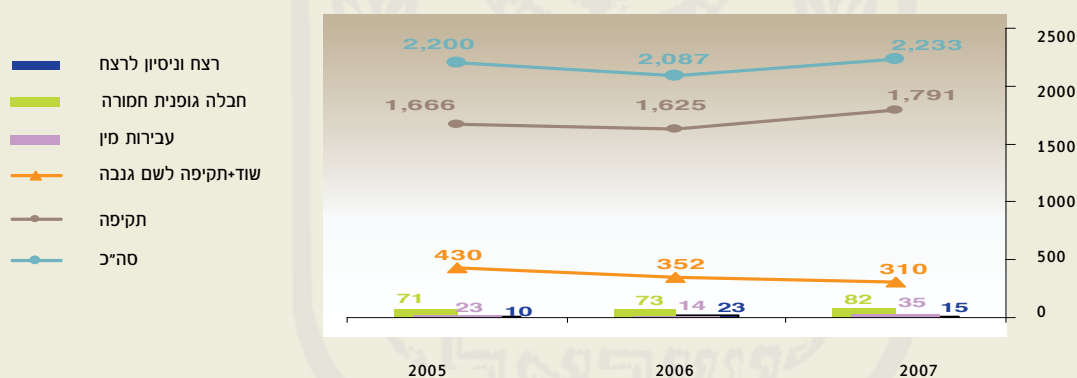

המלצות משטרת ישראל להתגוננות זקנים בבית וברחוב:

http://www.police.gov.il/shrut_umeyda/mnia_pshia_ubitichut/03bd_mniat.asp

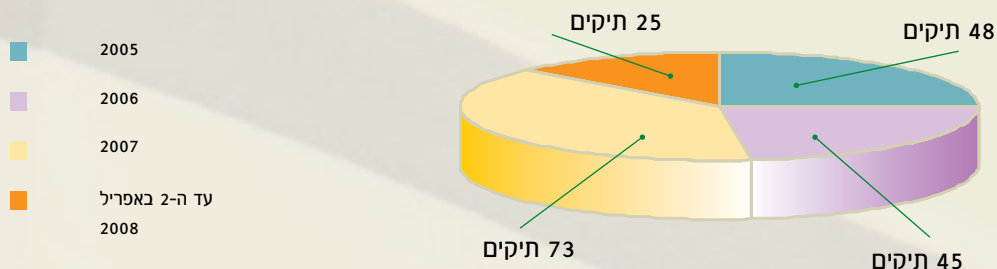
זקנים ותיקים
עולים חדשים מחבר העמים
זקנים ערבים
אחר

נתוני משטרת ישראל על תיקים שנפתחו בגין עבירות של אלימות גופנית כלפי זקנים

נוסף על תיקים אלו, בכל שנה נפתחים עשרות תיקים בגין התעללות בזקנים לפי סעיף 384 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, העוסק בפגיעה בחסרי ישע, כדלקמן:⁷

נתוני משטרת ישראל על תיקים שנפתחו בגין התעללות בזקנים והזנחתם

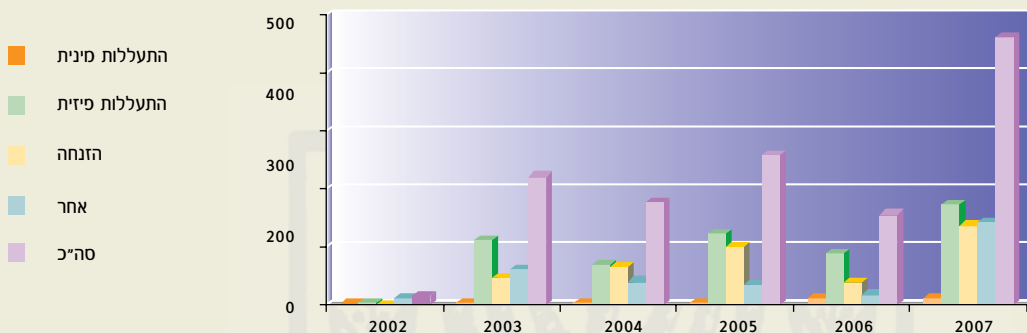

7 לפי תיקון מס' 21 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, "חסר ישע" הוא מי שמחמת גילו, מחלתו או מוגבלותו הגופנית או הנפשית, ליקויו השכלי או מכל סיבה אחרת, אינו יכול לדאוג לצרכי מחייתו, לכריאותו או לשלמו.

מערכת הבריאות ואיתור מקרי התעללות והאלימות

לעתים גורמים במערכת הבריאות הם המאותרים מקרים של התעללות בזקנים ואלימות כלפיהם - באמצעות הרופא המטפל בקופות-החולים, בבתי-החולים ובמוסדות גריאטריים.

איתור מקרי התעללות בזקנים באמצעות דיווח למערכת הבריאות⁸

אחר = כל התעללות שאינה מינית, פיזית והזנחה, למשל ניצול כלכלי, התעללות נפשית, התעמרות וכדומה.

מישהו מטפל בכם

משרד הגמלאים עומד בראש התוכנית הממלכתית הבין-משרדית למאבק באלימות כלפי זקנים ובחזוק ביטחונם האישי. עיקר התוכנית: מתן "סל הגנה" לזקנים - לחצני מצוקה, סיוע משפטי חינם, הפעלת סירות בטיחות, הגברת המודעות בקרב זקנים בצורך בהתגוננות וכדומה. למימוש התוכנית יקצה משרד הגמלאים 8 מיליוני ש"ח מתקציב המשרד, ועליהם יתווספו כ-2 מיליוני ש"ח מתקציבי המשרדים, הרשויות והארגונים המשתתפים בה. התוכנית צפויה לצאת לפועל באוגוסט 2008. המלצת המשרד היא לקיים תוכנית זו בערים ירושלים, חיפה, באר-שבע, נתניה, עכו, לוד ושפרעם.⁹

המשרד לענייני גמלאים

במשרד הרווחה והשירותים החברתיים מועסקים 700 עובדים סוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים, המטפלים בזקנים בנושאים האלה: עזרה חומרית, שיחות טיפוליות וסיעוד וטיפול הנדרש להגנה עליהם. במסגרת השירות לזקן של משרד הרווחה והשירותים החברתיים הוקמו ועדות העוסקות במיגור תופעת ההתעללות בזקנים, תוקצבו 28 רשויות מקומיות לשם העסקת עובד סוציאלי מומחה לריכוז הנושא, ניתן ייעוץ משפטי לזקנים למימוש זכויותיהם ומגויסים "שותפי תפקיד"¹⁰ בקהילה להגברת המודעות לנושא ולשיפור יכולת האיתור והזיהוי של התופעה. כמו כן, ניתנים ייעוץ והכשרות לאנשי המקצוע, ננקטים מהלכים לתיקוני חקיקה להגנה על זקנים ועוד.

במוסד לביטוח לאומי - אגף הייעוץ לקשיש מטפלים בזקנים באמצעות 22 סניפי המוסד ברחבי הארץ ובסניפי המשנה. באגף פועלים כ-4,500 מתנדבים, רובם עוסקים בביקורי בית ראשוניים וקבועים לצורך איתור וזיהוי של זקנים במצבי סיכון, הזנחה ומצוקה. בכל שנה נערכים כ-50,000 ביקורי בית ראשוניים בבתי זקנים, בדרך כלל לאחר יצירת קשר טלפוני עם הזקן וקבלת הסכמתו לביקור. בחלק מהמקרים אנשי המקצוע של המוסד לביטוח לאומי מעבירים את הטיפול בזקן לאחריות מחלקות שונות במשרד הרווחה והשירותים החברתיים.

משטרת ישראל הקצתה צוות מיוחד (שלושה עד שבעה אנשים) לחקירת עבירות כלפי חסרי ישע בכל תחנה בארץ. נוסף על כך, יש כ-360 מרכזי שיטור קהילתיים ברחבי הארץ, ופועלים בהם כ-25,000

8 הנתונים עד שנת 2006 התקבלו מבתי-החולים הכלליים בלבד; בשנת 2007 איתור מקרי האלימות והדיווח עליהם נעשו גם באמצעות קופות-החולים ומוסדות גריאטריים. הבדל זה באיסוף הנתונים מסביר את העלייה בהיקף האיתור והדיווח לעומת שנים קודמות. הנתונים לשנת 2002 משקפים את תחילת האיסוף והתיעוד של מקרי התעללות, ולכן הנתונים נמוכים יחסית בהשוואה לשנים 2003-2006.

9 אלה הם הקריטריונים להשתתפות בתוכנית: מספר הזקנים ושיעורם בכל רשות, מצבה הסוציו-אקונומי של הרשות, היקף הפגיעה והאלימות כלפי זקנים ברשות ויכולת הרשות להתחייב לפרויקט ולבצעו. קריטריון נוסף הוא כי מכין שבע הרשויות שייבחרו תהיה לפחות רשות מקומית אחת שמרבית תושביה הם בני מיעוטים.

10 "שותפי תפקיד" הם משטרת ישראל, קופות-החולים, חברות סיעוד, בנקים ועוד.

מתנדבים. עליהם נוספים כ-28,000 מתנדבים, הפועלים ביתר יחידות המשטרה ותחנות המשטרה. לכל קהילה שפועל בה מיזם "ברק" שבשיתוף "אשל-גזינט" (ראו פירוט להלן) הוקצו מש"ק ומאות מתנדבים של המשמר האזרחי (המש"ק והמתנדבים עוסקים בין היתר באוכלוסיית הזקנים, אך פעילותם משרתת את כלל האוכלוסייה). בחצי השנה האחרונה התקיימו 40 הרצאות לזקנים בבתי-אבות ובמועדוני זקנים, נוסף על ההרצאות שהשוטרים הקהילתיים יוזמים בשטח במסגרות שיש בהן זקנים.

משרד החינוך מוביל את תוכנית **עמ"ן** (עיר מתנדבת נוער) ב-20 יישובים. במסגרת התוכנית מעורבים בני-נוער בעשייה חברתית, בין היתר עבודה עם הזקנים בקהילה ושמירה. משרד החינוך, בשיתוף "גזינט", העמיד תקציב של 100,000 ש"ח לכל רשות מקומית שמתתפת בעמ"ן למשך שלוש שנים, לתקצוב הפעלתן של תוכניות אלה.

מיזם "ברק" לגיל הזהב" ותוכנית "קהילה תומכת"

מיזם "ברק לגיל הזהב" משותף למשטרת ישראל ול"אשל-גזינט".

מטרת המיזם למנוע אלימות כלפי זקנים, באמצעות אגף קהילה ומשמר אזרחי של משטרת ישראל ותוכנית "קהילה תומכת" של "אשל-גזינט".

תוכנית "קהילה תומכת" היא תוכנית בשיתוף משרד הרווחה והשירותים החברתיים, עמותות למען הזקן ורשויות מקומיות, בהפעלת "אשל-גזינט".

התוכנית נועדה לאפשר לזקנים להמשיך להתגורר בבתיהם במגזר שבו הם חיים, באמצעות סיוע בכמה תחומים: **אב-קהילה**, שזמין לזקנים בכל עת ומסייע להם בכל הנחוץ להם; **לחצן מצוקה**, המותקן בכל בית ב"קהילה התומכת" ומחובר למוקד הפעיל 24 שעות ביממה; **שירותים רפואיים בעלויות מוקטנות** - הזקן מקבל כיסוי חלקי או מלא של עלויות אמבולנסים וביקורי רופאים בביתו; **פעילויות חברתיות**.

בתוכנית פועלות כ-200 "קהילות תומכות" לזקנים, גם במגזר החרדי והערבי. בכל "קהילה תומכת" יש כ-200 בתי-אב.

במיזם "ברק לגיל הזהב" חברו יחד "אשל-גזינט" ומשטרת ישראל לכרויקט ניסיוני משותף ב-20 "קהילות תומכות" מתוך אותן 200 קהילות, באמצעות **מרכזי השיטור הקהילתיים במקום**, במטרה לשפר את תחושת הביטחון האישי של הזקנים בביתם ומחוצה לו, למנוע עבירות כלפי הזקנים במקומות מועדים לפורענות באמצעות אבטחה ומיגון ולהגביר את המודעות בקרב הזקנים ואנשי המקצוע לחשיבות הדיווח על פגיעה בהם. במסגרת המיזם מלווים פעילים את הזקנים בכל 28 לחודש בדרכם לבנק או לבנק הדואר לקבלת קצבתם החודשית.

צילום: רס"ב יובל אוראל, זוכרת מחוז תל-אביב

צילום: צולם ע"י משתתף כסדנא בראשון-לציון

מקורות

התכנית הממלכתית הבין-משרדית למאבק באלימות נגד זקנים ולחיזוק ביטחונם האישי - דוח ועדת ביצור, המשרד לענייני גמלאים, מרס 2008.

סקר על מצב האלימות כלפי האוכלוסייה המבוגרת, מרכז ידע לחקר הזדקנות האוכלוסייה בישראל של האוניברסיטה העברית ו"ישראל SHARE", 15 בינואר 2008.

"דף מידע - קשישים בישראל", הכינו אתי וייסבלאי, עמי צדיק והודיה קין, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 9 באוקטובר 2007.

חקיקה בנושא אלימות כלפי קשישים, פרוטוקול מספר 303 של ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, 9 באוקטובר 2007.

"אלימות כלפי קשישים", כתב אורי טל, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 8 באוקטובר 2007.

הזקנים בישראל - עובדות ומספרים, 2007, "מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל", "משאב" - מאגר ארצי לתכנון בתחום הזיקנה ו"אשל" - האגודה לתכנון ולפיתוח שירותים למען הזקן בישראל.

נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה - שנתון סטטיסטי 2007.

סקר התעללות והזנחה של זקנים בישראל, המרכז לחקר ולימוד הזיקנה באוניברסיטת חיפה ו"אשל-ג'וינט", פברואר 2005.

האגף לשירותים חברתיים ואישיים, השירות לזקן במשרד הרווחה והשירותים החברתיים.

תחום רווחה, תרבות ופנאי במשרד לענייני גמלאים.

האגף לחקירות ולמודיעין במשטרת ישראל.

אגף קהילה ומשמר במשטרת ישראל.

היחידה לאלימות במשפחה ותקיפה מינית בשירות הארצי לעבודה סוציאלית במשרד הבריאות.

אגף הייעוץ לקשיש במוסד לביטוח לאומי.

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"
עיצוב: סטודיו בטי ששון - קו נקי
הדפסה: מחלקת הדפוס והפרסומים בכנסת

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950
טל': 02-6408240 פקס: 02-6496103
www.knesset.gov.il/mmm